

DOST. 04/01/25 5.20

UDK 8.1"15

Anita Peti-Stantić

Filozofska fakulteta v Zagrebu

KONCEPT ENO- IN/ALI VEČJEZIČNOSTI (MATIJA VLAČIĆ ILIRIK IN PRIMOŽ TRUBAR)

Prispevek na začetku zastavlja nekaj teoretičnih vprašanj o konceptu eno- in večjezičnosti. Nato obravnava vlogo Matija Vlačića Ilirika kot pobudnika za premišljevanje vloge teh konceptov v zvezi z utemeljevanjem vernakularjev kot jezikov, ki so primerni za knjige. V tem kontekstu na podlagi besedila analizira eno najpomembnejših vprašanj, ki jih Vlačić zastavlja. Gre za legitimnost narodnega jezika kot knjižnega in možnost razumevanja besedila, ki je oblikovano v drugem jeziku ali v drugem časovnem obdobju.

The article poses some theoretical questions about the concept of mono- and plurilingualism. It goes on to examine the role of Matija Vlačić Ilirik who initiated the consideration of this concept in establishing vernaculars as languages appropriate for literary use. In this context, based on the text, the author examines one of the most significant questions posed by Vlačić, i.e., the legitimacy of the vernacular as literary language and the possibility of understanding a text compiled in another language and another era.

Ključne besede: enojezičnost, večjezičnost, Primož Trubar, Matija Vlačić Ilirik

Key words: monolingualism, plurilingualism, Primož Trubar, Matija Vlačić Ilirik

1 Uvod

Na osnovi obravnave vloge Primoža Trubarja (Rašica 1508–Tübingen 1586) in Matija Vlačića Ilirika (Labin 1520–Frankfurt am Mein 1575) pri vzpostavljanju prostora za razvoj narodnih jezikov sem ugotovila, da gre za osebnosti, ki ju danes dojemamo povsem različno. To izhaja iz razlike v njunem delovanju ter ukoreninjenosti v jezike in narode, za katere je to delovanje relevantno. Jezikoslovci, posebej slovenski, redno preučujejo dela Primoža Trubarja, ki je utemeljitelj slovenskega knjižnega jezika. Popolnoma drugačen odnos pa je do dela Matija Vlačića Ilirika. Ker njegove aktivnosti, pa tudi njegovo delo, niso bile prvotno usmerjene na noben narodni jezik, celo sploh ne na jezik, temveč na osnovna vprašanja vere in pravice do njenega spoznavanja, jezikoslovci zelo redko preučujemo njegovo delo. Vzrok za to vidim v dejstvu, da je primerjalna zgodovinska sociolingvistika kot znanstveno področje, ki izhaja iz tradicionalne filologije in znotraj katerega bi bilo njegovo delo lahko celovito obravnavano, šele v začetkih.

Prav iz tega razloga se bom v prispevku osredotočila na premišljevanje o teoretičnih vprašanjih, ki jih Vlačić odpira glede koncepta eno- in večjezičnosti v zvezi z utemeljevanjem vernakularjev kot jezikov, ki so primerni za knjige. Poskušala bom pokazati, kaj vse je v času njegovega delovanja narodni jezik moral zadovoljiti, da bi pridobil legitimnost jezika, primerneza za knjige. Matija Vlačić Ilirik je namreč na obrobju svojega dela zastavil miselno podlago za konceptualizacijo vernakularizacije knjižnega jezika,

ki je potem bistveno vplivala na delovanje protestantskih piscev na južnoslovanskem območju in s tem tudi na Trubarjevo delovanje, čeprav se Trubarjev in Vlačičev koncept knjižnega jezika razlikujeta na ravni odgovorov na vprašanja o mejah jezikovne skupnosti.

Eno najpomembnejših vprašanj, ki jih zastavlja Vlačič, je legitimnost narodnega jezika kot knjižnega. V konceptu, ki ga predlaga, izhaja legitimnost iz njegove osebne intelektualne izkušnje bivanja v številnih jezikih, med katerimi je prvi materni jezik, ta pa je nadgrajen z jeziki, ki se ne vklaplajo vanj, temveč so postavljeni na drugo intelektualno ter kulturno-civilizacijsko raven. Med temi drugimi jeziki sta za Vlačiča Ilirika hebrejščina in grščina prvotna in najpomembnejša modela, jezika, ki ju je študiral in potem celo poučeval, sledi latinščina, v kateri je napisal skoraj vsa svoja znanstvena dela, nato nemščina, v kateri se je sporazumeval in živel največji del svojega življenja, in na koncu seveda stara cerkvena slovansščina, v katere glagoljaško tradicijo je bil ukoreninjen.

V obdobju Vlačičevega delovanja se pojmovanje jezika in naroda kot družbenih konstruktov, pa tudi zavest o jezikovnem (dialektnem) kontinuumu in jezikovni skupnosti šele oblikuje. Glede tega je treba poudariti, da so bili jezikovni koncepti, ki so se aktualizirali na južnoslovanskem področju znotraj Slavia romana, v tem času povezani s problematizacijo t. i. svetih jezikov (*litterae sacrae*), tj. z odnosom med hebrejščino, grščino in latinščino, ter nekoliko tudi ostalih, govornih in lokalno obarvanih jezikov, pa tudi t. i. svetovnih, ljudskih jezikov (*litterae humanae*), tj. z uporabo vernakularja v pisni obliki.

Prav v tem se Trubarjeva in Vlačičeva konceptualizacija jezika v veliki meri razlikujeta. Glede na to, da gre za pojme, ki jih imajo v jezikoslovju pogosto neupravičeno za samoumevne, je treba poudariti, da je kriterij za določanje dialektnega kontinuumu vedno samo sporazumevanje, medtem ko je kriterij za določanje mej jezikovne skupnosti lahko tudi sporazumevanje; takšna jezikovna skupnost se sklada z določenim segmentom dialektnega kontinuumu, vendar je to lahko tudi knjižnojezikovna tradicija, zato se potem takšna jezikovna skupnost ne sklada z dialektnim kontinuumom, niti ni od njega odvisna. To razliko je dojel tudi Matija Vlačič Ilirik kot izobražen in prodomen mislec, kateremu je bil jezik le sredstvo, in ne cilj, verjetno zato, ker je podedoval glagoljaško starocerkvenoslovansko tradicijo, iz katere je izhajal, pa tudi zato, ker je bila zanj skupnost široko zasnovana, imaginarna, zamišljena skupnost (v andersonovskem smislu; Anderson 1990), ki je oblikovana na podlagi domnevnega znanja različnih jezikov. Zato v okviru svojega koncepta ne ponuja nikakršne slike konkretne narodne skupnosti, ampak samo načelno vrednotenje jezikov.

V obdobju njegovega, posebno pa Trubarjevega delovanja se prvič pojavljajo razprave o modelih vstopanja narodnih jezikov v vrsto knjižnih jezikov. Prav takrat torej govornjeni jeziki s terena stopajo v odnos s hebrejščino, grščino in latinščino, ki so »stari« svetni jeziki, in tudi z nemščino in italijanščino, z namenom, da bi zadovoljili svojo normo in svoje dostojanstvo v odnosu do njih. Prav takrat se za *litterae humanae*, in ne samo za *litterae sacrae*, sprejme model humanističnega jezikovnega vprašanja oziroma *questione della lingua*, ki je zaznamovan z Dantejevim delom *De vulgari eloquentia* (Dante 1998).

Pri tem je treba omeniti, da sledi srednjeveškemu obdobju, v katerem je bil v jedru obravnave evropskih jezikoslovcev skoraj izključno latinski jezik, bodisi kot splošno sredstvo sporazumevanja v izobraženi (zahodni) Evropi bodisi kot predmet jezikoslovnega opisa, obdobje, v katerem se opazi, da se je latinščina, ki posredno odraža razlike v življenju in premišljevanju, v veliki meri oddaljila od klasične latinščine. Prav v tem zgodovinskem trenutku prihaja do bistvenega preobrata v stališčih o jeziku in pojavljajo se dela, kot je Dantejeva *De vulgari eloquentia*, v katerih se opozarja na velikansko razliko med latinščino, ki se uči v šolah, ter italijanščino, španščino, francoščino in drugimi pogovornimi jeziki, ki jih otroci sprejemajo od zgodnjega otroštva. V teh delih se po eni strani ocenjuje obseg in pomen razlik med takratnimi vernakularji in klasično latinščino, vendar je z današnjega stališča še pomembneje opaziti, da se v tistih delih prvič zagovarja širša uporaba in kultiviranje vernakularja. Dantejevo delo, ki je najverjetneje nastalo med letoma 1304 in 1306, tj. v obdobju njegovega življenja, o katerem se malo ve, je najboljši primer takih stališč.

V njem Dante po kratkem opisu »jezikovne zmede«, nastale po gradnji babilonskega stolpa, usmerja pozornost na pojem oplemenjevanja jezika, ki ga izpostavlja kot dejstvo, h kateremu prispevajo izključno veliki umi in preizkušeni pesniki. Razpravo o oplemenjevanju jezika rabi kot uvod v razpravo o idealni, še vedno neuresničeni splošni ljudski italijanščini, ki naj bi hranila značilnosti *najbolj učinkovitega in najbolj odličnega ljudskega jezika* (prim. Dante 1998: 4). Spravljajoč v zvezo svojo razpravo z razumevanjem latinščine in izpostavljač odličnost ljudskega jezika, mu avtor prideli *vrednost in kultiviranost*, ki je bila za latinščino samoumevna, s čimer tudi za t. i. *litterae humanae* utemelji pojem *dignitas*. Če vernakular pridobi *dignitas*, postane tudi sposoben zadovoljiti funkcije, ki se mu zastavljajo.

Dante sproži še en pojem, ki je potem zaznamoval vsako razpravo o tem, kateri ljudski jezik je najboljši med različnimi jeziki, ki se na nekem območju govorijo. Gre za *normo*, ki je utemeljena v imitiranju avtoritete klasičnih jezikov. Razpravljajoč o možnosti razlikovanja dobrega ljudskega jezika od jezika, ki to ni, Dante navaja dva osnovna kriterija, ki se bosta v nadaljnji zgodovini prenesla na vse standardizacijske procese – en kriterij so dela in drugi je značilnost skupnega.

Posledica vsega tega je, da se prav takrat v južnoslovanskem dialektnem kontinuumu prvič zavestno oblikuje misel o različnih knjižnojezikovnih skupnostih, za katere se prevajajo svete knjige. Vlačiču je jasno, da na področju Slavia romana obstajata slovenska in hrvaška skupnost, vendar mu za utemeljitev legitimitete jezika to ni pomembno. Vlačič utemeljuje legitimiteto v enakosti zgodovinske pravice stare cerkvene slovanščine s hebrejščino, grščino in latinščino in jo potem kot samoumevno prenaša na vse takratne južnoslovanske jezike. Po drugi strani pa je Trubarju, ki deluje za konkretno skupnost, najpomembnejše ravno razumevanje med skupnostmi; sodobni govorjeni jezik je zanj pomembnejši kot dostojanstvo stare cerkvene slovanščine.

2 Matija Vlačič Ilirik

Da bi bilo povsem jasno, za kakšno osebnost gre, posebej zato ker v današnjem slovenskem kulturnem prostoru ni bilo veliko govora o Matiju Vlačiču, bom na kratko

navedla najpomembnejše postaje na njegovi življenjski in intelektualni poti. Matija Vlačić Ilirik (lat. Mathias Flacius Illyricus) je bil rojen 3. marca 1530 v Labinu. V zgodnji mladosti je ostal brez staršev in s 16 leti odšel na študij v Benetke, kjer se je šolal v klasičnih jezikih. Na nagovorjanje svojega strica in liberalnega frančiškanskega provinciala Balda Lupetine je leta 1539 odšel na študij v Basel in nato v Tübingen. S podporo in priporočilom profesorja hebrejščine, Istrana Matije Grbca (Mathias Garbitius Illyricus), se je leta 1541 premestil na študij v Wittenberg, na takrat vodilno protestantsko univerzo. Pri mentorju profesorju Philippu Melanchthonu je pridobil *magisterium artium liberalum* in postal profesor hebrejščine in grščine. Na njegovi poroki leta 1545 je bil tudi Martin Luther, s katerim je bil v zelo pristnem odnosu. Po Luthrovi smrti je prišel navzkriž s Philippom Melanchthonom zaradi Augsburgskega verovanja (sprejetega 30. maja 1548 na saboru v Augsburgu). Matija Vlačić Ilirik je namreč brezkompromisno zastopal Luthrova prepričanja in zapustil univerzo v Wittenbergu ter se preselil v Magdeburg (1549), ki je bil 14 mesecev pod katoliškim obleganjem. Tam je Vlačić pisal svoje znano delo *Catalogus testium veritatis*, v katerem odpravlja katoliške ugovore, da si je Luther izmislil protestantizem, ki naj bi bil potemtakem star samo 30 let. Vlačić razlaga, da Luthrovo učenje ni novo in da je Sveto pismo edina avtoriteta za verovanje in življenje. Oporišče najde v zgodovinskih virih, ki jih je zbiral po celi Evropi. V Magdeburgu je tudi začel pisati prvo sistematično zgodovino cerkve – *Centuriae Magdeburgiensis*. Gre za prvo pisano zgodovino cerkve po tisti, ki jo je v IV. stoletju napisal Eusebius. Šlo je za projekt, za katerega je zbral veliko skupino znanstvenikov, ki so nekaj let delali pod njegovim vodstvom. Vlačić je bil pri tem vodilni avtor, urednik in organizator. Prvi od 13 zvezkov, kolikor jih je izšlo, je izšel v Baslu leta 1559.

V tem času je Vlačić dojel, da je za nadaljnji razvoj reformacije izredno pomembno univerzitetno izobraževanje, tako da se je posvetil utemeljevanju univerze v mestu Jena, v katerem je od 1557 do 1561 predaval Novo zavezo. Leta 1561 je bil prisiljen zapustiti univerzo v Jeni zaradi svojih prepričanj o grehu in zaradi oporekanja pravici do cenzure univerzitetnih učbenikov deželnemu knezu. Preselil se je v Regensburg, kjer je najprej delal kot zasebni učitelj hebrejščine in grščine ter potem osnoval univerzo in poskušal organizirati tiskarno, ki naj bi tiskala dela v luteranskem duhu v južnoslovanskih jezikih. Pisal je Ivanu Ungnadu ter Primožu Trubarju in Matiju Klombnerju, utemeljujoč idejo o osnovanju univerze v Regensburgu, s poudarkom na tezi, da naj bi bila osnovna predavanja iz teologije za študente iz južnoslovanskih dežel v narodnem jeziku.

Vlačić je v Regensburgu začel pisati svoje delo *Clavis Scripturae sacrae*, vendar so ga kmalu (leta 1566) od tam izgnali. Nato je zelo pogosto menjal kraje svojega bivališča – Antwerpen, Frankfurt, Strasbourg, Manfeld, Berlin, Basel itn. Na koncu je s pomočjo prijateljev našel pribežališče v ženskem samostanu v Frankfurtu, v katerem je delal na filološkem komentarju Biblije (*Glossa compediaria*) ter umrl 11. marca leta 1575. Napisal je okoli 140 besedil, med katerimi je veliko število javno nedostopnih, shranjenih v arhivu v Wolfenbüttlu.¹

¹ Najpomembnejša Vlačičeva dela so: *De vocabulo fidei* (1549), *De voce et re fidei* (1555), *Catalogus testium veritatis, qui ante nostram aetatem reclamarunt Papae* (1556), *Confessio Waldensium* (1558), *Konfutationsbuch* (1559), *Ecclesiastic historia, integram Ecclesiae Christi ideam secundum singulas Centurias*,

Takšna osebnost, kot je Matija Vlačić Ilirik, ki so ga sodobniki od Luthra dalje imenovali »Ahil čistega luteranstva«, nekateri, posebej bivši prijatelj Melanchthon, pa so ga kasneje imeli za »ilirsko kačo«, najbolj prepričljivo in najbolj strnjeno predstavlja svoja stališča in argumentacijo glede uporabe narodnega jezika v cerkvi v besedilih:

1. *Catalogus testium veritatis, qui ante nostram aetatem pontifici romano et papismi erroribus reclamationum pugnantibusque sententiis scripserunt* (*Katalog prič resnice 1556 v Baslu*), ki je bilo zagotovo eno njegovih najbolj branih in največkrat natisnjenih del;
2. *Clavis Scripturae sacrae seu De sermone Sacrarum literarum* (1567 – *Ključ Svetega pisma*), kjer piše, kako je zbiral etimologijo štirih najpomembnejših svetovnih jezikov, in sicer: grščine, latinščine, nemščine in ilirščine.²

V teh delih izpostavlja dve dejstvi:

1. Opozarja, da je južnoslovansko jezikovno vprašanje odprto že v Ciril-Methodovem obdobju in da je vernakularizacija knjižnih jezikov, spodbujena z Dantejevim besedilom, za južne Slovane samo nadaljevanje tega prvega jezikovnega vprašanja. Takšna opredelitev Vlačiću omogoča, da uvrsti jezik, ki ga imenuje ilirski in ki ga utemeljuje v preteklosti ter nanj prenaša normo, dostojanstvo in prestiž stare cerkvene slovanščine, med »najpomembnejše svetovne jezike«. Ta jezik v Vlačićevih očeh ni nov, prav tako kot tudi Luthrove misli o pravem krščanstvu niso bile nove. To je jezik, ki je od svojega slavnega prednika podedoval pravico, da bo uporabljen v svete namene. Treba je omeniti, da o starosti Luthrovih misli govori že delo *Rasgovarange megiu Papistu, i gednim Luteran* leta 1555,³ ki sta ga bolj verjetno kot učeni Vlačić napisala Vergerij ali Dalmatin, vendar ne omenja jezikov. Vlačić to misel o svetosti slovanskega jezika kot kronskega dokazu v dolgi zgodovini mišljenja, ki se mu je očitalo, da je Luthrova izmišljotina, stara komaj približno trideset let, najbolj pretresljivo obravnava v delu *Catalogus testium veritatis*. S tem, ko je našel zgodovinske potrditve za svojo argumentacijo o upravičenosti uporabe narodnega jezika v cerkvi, pravi:

»Uz druga javna svjedočanstva raznih crkava neka se spomene i ovo, da se ilirske crkve još i danas pri javnim obredima služe narodnim jezikom. Iz toga se može zaključiti, da Antikrist i njegovi sluge ne čine pravo, kada svima silom hoće da namentnu latinski jezik. Iz toga se izvodi i to, da čitanje i pjevanje u crkvi nije bilo u upotrebi u smislu kulta kao nekog izvršenog čina, već zato da se poznatim jezikom crkva izgrađuje. Pripovijeda Eneja Silivije, da se u Rimu oko god. 990. dugo raspravljalo, da li treba kod Slavena dopuštati, no naposljetku da se s neba čuo ovaj glas: 'Svaka duša neka hvali Gospodina i neka mu se

perspicuo ordine complectens... ex vetustissimis historic congesta: Per aliquot studiosos et pios viros in urbe Magdeburgica (1559–1574), *Clavis Scripturae Sacrae seu de Sermone Sacrarum literarum* (1567), *Glossa compendiaris in Novum Testamentum* (1570). Na Hrvaškem je Vlačićeva objavljena dela zbiral Ivan Kukuljević Sakcinski. Prvi večji prikaz Vlačićevega življenja in dela je bil podan v predavanju Emila Laszowskega leta 1907, objavljenega 1909. V zgodovini hrvaške protestantske književnosti ga omenja tudi Franjo Bučar in leta 1938 izide prva monografija posvečena Vlačiću izpod peresa Mija Mirkovića, ki je bil prav tako doma iz Labina. Leta 1960 JAZU objavi novo monografijo o življenju in delu Matija Vlačića Ilirika.

² Gre za delo, ki je začetek enciklopedičnega delovanja in se ima tudi danes za temeljno referenco protestantske teologije in dogmatike.

³ Na delu je napisano: »stumaceno po Antone Segnianine, tiskano u Padovi 1555«.

ispovijeda svaki jezik!' Zato da su prestale sumnje o tome. Ako svome papi Eneji Silviju, koji je kasnije uzeo ime Pio II., papini pristalice vjeruju, da je takav glas bio poslan s neba, zašto onda tako bijesno osuđuju kao heretičko i bezbožno djelo upotrebu narodnoga jezika u službi Božjoj u njemačkoj i drugim crkvama? No o tome bit će govora i kasnije u vezi s Metodijem Ilirikom« (Bratulić 2000: 136).⁴

Očitno je, da je svetost slovanskoga jezika za Vlačića odločilen, in ne naključen, manj pomemben argument v hermenevitičnem dokazovanju načelne pravice do narodnega jezika in posebej dokazovanja pravice do tega jezika za južnoslovanske narode.

2. Bistvo večjezičnosti je druga pomembna Vlačićeva tema, ki jo obravnava zelo pripriljivo. Vlačić v svojem delu pokaže, da je za globalno razumevanje besedila nujno razumevanje zakonitosti različnih jezikov, posebej izpostavlja razlike med hebrejščino in latinščino ter poudarja, da je vedno treba iti k pravemu izvoru. Iz tega je povsem jasno, da je v okvirih njegove hermenevtike jezik lahko samo sredstvo spoznavanja, in ne cilj, h kateremu bi bilo treba težiti. Posebej opozarja na neizobraženost (nevednost) kot prvi vzrok nerazumevanja in izpostavlja izobraženost kot obvezujočo pripravljenost za sprejemanje pomenov. Na podlagi tega se vidi, da Vlačić svoje delo namenja izobražencem, ki naj bi bili sposobni posredovati Božjo besedo tistim, ki je še niso sami sposobni dojeti v izvorni obliki. Izobraženci so prav zato dolžni skrbno prevajati sveta besedila v narodni jezik in pridigati v narodnem jeziku. Očitno je, da Vlačić računa na večjezičnost, in ne na enojezičnost, ter da ima vsak jezik pa tudi vsak človek v njegovi interpretaciji določeno mesto. Kot so sveti jeziki zagotovili normo, dostojanstvo in prestiž vsem jezikom, tako on zase očitno meni, da mu ni namenjeno obravnavati praktičnih in vsakdanjih vprašanj, temveč temeljna vprašanja človeškega spoznanja.

O jeziku Svetega pisma v delu *Clavis Scripturae sacrae* pravi naslednje:

»Jezik je ponešto nejasan. Tome ima više uzroka, o kojima ću upravo govoriti. Najvažniji je uzrok naša neukost. Jezik je pak znak ili slika stvari te je poput nekih naočala kroz koje gledamo same stvari. Stoga, ako je jezik nejasan ili po sebi ili nama što ga ne znamo, onda zbog toga teško razumijemo same stvari.

Jezik jednoga naroda (*aliam gentium sermo semper aliis est difficilis*) uvijek je drugome težak, čemu nas uči iskustvo. To vrijedi i za obične govorne jezike, kojima se mnogi bave više godina u stalnom govorenju, čitanju, pisanju i savjetujući se s jezičnim stručnjacima. Starodrevni jezik nejasan je ljudima novijih naraštaja. Po Horacijevu svjedočanstvu Rimljani su jedva razumjeli starinske sibilinske knjige i ljetopise velikih svećenika, iako je to još

⁴ Prevod citata v slovenščino: »Poleg ostalih javnih pričevanj različnih cerkva naj se omeni tudi to, da ilirske cerkve tudi dandanes pri javnih obredih rabijo narodni jezik. Iz tega se lahko zaključi, da Antikrist in njegovi služabniki ne delajo prav, ko želijo vsem vsiliti latinščino. Iz tega izhaja tudi to, da branje in petje v cerkvi ni bilo v uporabi v pomenu čaščenja kot nekega opravljenega dejanja, ampak zato, da se z znanim jezikom gradi cerkev. Enej Silvija pripoveduje, da je v Rimu leta 990 potekala razprava o tem, ali je to Slovanom treba dopustiti, ampak na koncu se je iz nebes zaslíšal glas: 'Vsaka duša naj hvali Gospoda in naj se mu izpoveduje vsak jezik!' Zaradi tega so se prenehali sumi o tem. Če svojemu papežu Eneju Silviju, ki je kasneje vzel ime Pij II., papeževi pristaši verjamejo, da je bil takšen glas poslan z nebes, zakaj potem tako besno obsojajo kot heretično in brezbožno delo uporabo narodnega jezika v službi Božji v nemški in v drugih cerkvah? Ampak o tem se bo govorilo tudi kasneje v zvezi z Metodijem Ilirikom.«

isti jezik. Tako i Nijemci danas ne razumiju ono što je napisano u vrijeme Karla Velikoga, iako su riječi iste, kako se može vidjeti u Ottfriedovu prijevodu Evandjelja. Uopće, čitav onaj prastari način govora, a onda i života, nejasan je i težak za kasnije naraštaje« (Bratulić 2000: 138).⁵

Ko torej Vlačić govori o razliki med starimi jeziki in aktualnim stanjem ali o razliki med različnimi jeziki, luteransko izpostavlja zavest o nujnosti globinskega razumevanja, ki ni samo v jeziku, ampak tudi v sposobnosti, da se znotraj neke skupnosti delijo kulturno-civilizacijski dosežki. Zadnji stavek citiranega odlomka, v katerem posebej vrednoti in poudarja odmaknjenost, tako od jezika, kot tudi od načina življenja, ki sta bila aktualna v neki preteklosti, je treba brati z vidika začetka – za globinsko razumevanje jezik ni dovolj, ampak se išče vednost.

3 Primerjava Vlačića Ilirika in Trubarja

Ob koncu se bom vrnila na današnjo recepcijo, ki v veliki meri izhaja iz razlike v delovanju Primoža Trubarja in Matija Vlačića Ilirika. Čeprav sta oba večji del svojega življenja preživela v tujini, v nemških deželah, je dejstvo, da so njuna izhodišča in tudi posledice njunega delovanja različne. Trubar je namreč večinoma deloval *za svoje*, to je za skupnost, ki jo je zamislil kot narodno skupnost, medtem ko je Vlačić deloval *za vse*, to je za skupnost, ki jo je zamislil kot intelektualno skupnost.

To dejstvo je najbolj vidno v jezikih, ki jih oba izbirata kot jezike svojega delovanja, ker ti jeziki pričajo o domnevnih prejemnikih in sprejemanju prikazanih idej. Trubar, praktik, ki so ga zanimale predvsem potrebe skupnosti, za katero je deloval, modelira svoj izbrani narodni jezik, za razliko od Vlačića, teoretika, ki se odloči za latinščino kot globalni jezik civilizacije in znanosti, s katerim je mogoče prekoračiti kulturne in civilizacijske meje. Za Trubarja je jezik hkrati sredstvo in cilj, za razliko od Vlačića, ki premišljuje odnose med konkretnimi skupnostmi in njihovimi jeziki, zavedajoč se razlike med sporazumevanjem in intelektualno nadgradnjo. Zato Vlačić uporablja latinščino kot jezik, ki je bil izobraženim globalni medij, medtem ko je bil manj izobraženim ali neizobraženim ovira.

Čeprav je tudi Trubar v življenju uporabljal vsaj tri jezike, je imel vendarle pred očmi en jezik, medtem ko je imel Vlačić, ki je vse svoje moči usmerjal v utemeljitev prostora intelektualne svobode, in ne narodnega jezika, pred očmi vse tiste jezike, na osnovi katerih je menil, da je treba modelirati ta en, narodni jezik, pri čemer pa sam

⁵ Prevod citata v slovenščino: »Jezik je nekoliko nejasen. Za to je več vzrokov, o katerih bom zdaj govoril. Najpomembnejši vzrok je naša nevednost. Jezik je pač znak ali podoba stvari in je kakor nekakšna očala, skozi katera gledamo stvari same. Zato če je jezik nejasen ali sam po sebi ali nam, ker ga ne poznamo, potem zaradi tega težko razumemo stvari same. Jezik nekega naroda je drugemu vedno težek, kar nas uči izkušnja. To velja tudi za navadne pogovorne jezike, s katerimi se veliko ljudi ukvarja več let v stalnem govorjenju, branju, pisanju in posvetovanju z jezikovnimi strokovnjaki. Starodavni jezik je nejasen ljudem novejših generacij. Na podlagi Horacijevega pričevanja lahko zaključimo, da so Rimljani komaj razumeli starinske sibilinske knjige in letopise velikih duhovnikov, čeprav je še šlo za isti jezik. Tako tudi Nemci danes ne razumejo tistega, kar je bilo napisano v obdobju Karla Velikega, čeprav so besede iste, kot je mogoče ugotoviti v Ottfriedovem prevodu Evangeliarja. Nasploh je ves tisti prastari način govorjenja in potemtakem tudi življenja za kasnejše generacije nejasen in težek.«

skorajda ni sodeloval v modeliranju, temveč pri vzpostavljanju okvirja, ki omogoča to modeliranje. Trubar je deloval za narod, Vlačić skoraj izključno za intelektualno elito, katere del je bil tudi Trubar. Zaradi vsega tega je Trubar svoj jezikovni koncept zastavil na lokalnem jeziku, za katerega je menil, da bo razumljiv vsem, medtem ko je Vlačić svoj jezikovni koncept zastavil na funkcionalni večjezičnosti. Kot najboljši in najvarnejši zdravilo za odpravljanje težav in sporov glede razumevanja Svetega pisma je iskal solidno poznavanje izvirnega jezika svetopisemskih besedil (*solida cognitio sermonis Sacrarum litterarum*). Menil je namreč, da je samo na osnovi takšnega poznavanja različnih jezikov mogoče izpeljati »gramatično« interpretacijo besedila, to je spoznati dobesedni pomen, kar je osnovna naloga vsake interpretacije. Vlačić je spoznal, da mora biti narodni jezik pri tem v pomoč, vendar mu je bilo še kako jasno, da poznavanje več jezikov zaradi različnosti njihovih struktur zagotavlja natančnejši prevod in tudi natančnejše razumevanje.

LITERATURA

- Kozma AHAČIČ, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana: SAZU.
- Benedict ANDERSON, 1990: *Nacija: zamišljena zajednica*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ivo BANAC, 1992: Nacionalna notacija Matije Vlačića Ilirika. *Encyclopaedia moderna* 13/39. 397–401.
- Josip BRATULIĆ (ur.), 2000: *Hrvatski protestantski pisci*. Vinkovci: Riječ.
- Alighieri DANTE, 1998: *Nauk o pučkom jeziku. De vulgari eloquentia*. Tekst latinskoga izvornika priredio, na hrvatski preveo i komentarom popratio Vojmir Vinja. Zagreb: Institut za jezikoslovlje.
- Emilij LASZOWSKI, 1909: *Matija Vlačić Franković (Mathias Flacius Illyricus) glasoviti Hrvat-Istranin XVI. vijeka*. Zagreb: Tiskom knjigotiskara Antuna Scholza.
- Mijo MIRKOVIĆ, 1938: *Flacius*. Zagreb: Hrvatska naklada.
- Mijo MIRKOVIĆ, 1960: *Matija Vlačić Ilirik*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 50.
- Martina OROŽEN, 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Anita PETI-STANTIĆ, 2008: *Jezik naš i/ili njihov: vježbe iz poredbene povijesti južnoslavenskih standardizacijskih procesa*. Zagreb: Srednja Europa.
- Tomaž SAJČIĆ, 1986: Retoričnost in besedilnost Trubarjeve pridige. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 6): Ljubljana. 499–516.

SUMMARY

The author deals with theoretical question concerning the concept of mono- and plurilinguism in the 16th century. She analyses the role of Matija Vlačić Ilirik in initiating the reflexion of these concepts, especially in connection with establishing the vernaculars as languages appropriate for books. Based on Vlačić's texts, the author further analyzes one of the most important questions that he deals with, namely the legitimacy of a vernacular as a literary language and the possibility of understanding the texts that were written in another language or in another period of time. She establishes the difference in Vlačić's and Trubar's understanding of these questions by emphasizing that Trubar, who was a practical man and primarily concerned with

the needs of the community he served, modeled his writing on the chosen vernacular. Vlačić, on the other hand, was a theoretician, who selected Latin as a global language of civilization and science, which enabled him to overstep the borders of his own culture and civilization. The language was a medium and a goal for Trubar, while Vlačić examined the relationship between a specific community and their languages, and was well aware of the difference between the communication and the intellectual superstructure.